

УДК 712.4

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.3766323

Клименко А.В., Ключенко О.В.

ЕКСПОЗИЦІЯ «ГІРСЬКИЙ САД» В НАЦІОНАЛЬНОМУ БОТАНІЧНОМУ САДУ ІМЕНІ М.М. ГРИШКА – ПРИКЛАД АЛЬПІЙСЬКОГО САДОВО-ПАРКОВОГО ЛАНДШАФТУ

Експозиція «Гірський сад» з Долиною є однією з найважливіших ділянок в Національному ботанічному саду (НБС) імені М.М. Гришка НАН України. В статті висвітлено історію створення ділянки, її розвиток та сучасний стан. Наведено асортимент деревних рослин згідно останньої інвентаризації. Ділянка «Гірський сад» відноситься до альпійського садово-паркового ландшафту. Експозиція «Гірський сад» з Долиною була розбудована за проектом професора Л.І. Рубцова та за його безпосередньої участі. Альпійські гірки й композиції з камінням, як декоративний елемент дизайну, знайшли своє місце в сучасному озелененні. Але вони – лише невеличкі фрагменти наукових велетенських експозицій «Гірських» та «Альпійських» садів, які знаходяться переважно у ботанічних садах, дендропарках та в історичних садибах.

Ключові слова: асортимент, гірські рослини, альпійський ландшафт.

Постановка проблеми. Експозиційна ділянка «Гірський сад» з Долиною знаходиться в Національному ботанічному саду (НБС) імені М.М. Гришка на території природно-заповідного фонду, відноситься до альпійського садово-паркового ландшафту і виконує декілька функцій: учбово-освітню, експериментальну, наукову, пізнавальну та декоративну. Нами оновлена інвентаризація деревних і кущових рослин та зібрані додаткові історичні матеріали про ділянку.

Через те, що експозиція знаходиться у відкритому доступі, вона потерпає від зайвого антропогенного навантаження. Деякі відвідувачі сприймають цю наукову експозицію лише як об'єкт для тренувань з лазіння по камінню, не намагаючись зрозуміти її важливого наукового значення, не читаючи відповідну інформацію. Тому виникає проблема збереження рослин та каміння від витоупування та псування. Огорожа навколо ділянки стримує більшість порушників правил поведінки відвідування ботанічного саду, однак має й свої недоліки: візуально частково перекриває каміння та рослинність, забираючи увагу на себе.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Тематика створення декоративних експозицій з гірських та альпійських рослин широко висвітлюється в наукових, науково-практичних та популярних публікаціях з озеленення та ландшафтної архітектури. Кількість публікацій про конкретні експериментальні ділянки, де репрезентується альпійський садово-парковий ландшафт та зроста-

Клименко А.В., Ключенко О.В., 2020.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 22, 2020;

Final revision: April 29, 2020; Accepted: May 15, 2020.

ють гірські рослини в незвичних для них умовах, обмежена і завжди викликає інтерес. Кращими публікаціями до цього часу все ще залишаються сторінки в книгах професора Л.І. Рубцова, автора проекту ділянки «Гірський сад» з Долиною «Гірського саду».

Метою статті є висвітлення маловідомих фактів історії створення ділянки «Гірський сад» з Долиною на території НБС, її розвиток та сучасний стан. Також автори мали на меті показати підсумки останньої інвентаризації деревних та кущових рослин (2016-2019 рр.). Завданням наших досліджень є підготовка загальних відомостей про ділянку, списку рослин, що ростуть на ділянці.

Матеріали та методи. Об'єктами досліджень є гірські рослини, що зростають на території «Гірського саду» з Долиною, історичні відомості про проектні розробки та перші посадки рослин. Нами були опрацьовані архівні матеріали, проведені натурні обстеження ділянки, здійснені обміри ділянки, створено план розташування насаджень та каміння, проведена інвентаризація деревних та кущових рослин, що ростуть на ділянці в наш час.

Викладання основного матеріалу. Відомий ландшафтний архітектор, професор Леонід Іванович Рубцов (1902-1980 рр.) присвятив своє життя створенню експозицій, композицій та пейзажів НБС імені М.М. Гришка НАН України. Великі масштаби садово-паркового будівництва кінця 20 століття вимагали теоретичних знань та розробок. Леонід Іванович вніс важливу лепту в ці питання. Він вперше ввів класифікацію садово-паркових ландшафтів, розділив їх на шість типів: регулярний, парковий, садовий, лісовий, луговий, альпійський [5, с. 108-112]. При розбудові ботанічного саду професор Л.І. Рубцов застосував усі типи садово-паркового ландшафту. Останньою його розробкою став «Гірський сад» з Долиною, що відносяться до альпійського типу садово-паркового ландшафту. Ці експозиції створені на площі понад 1,5 га, вони розташовуються недалеко від центрального входу в НБС. Експозиційні ділянки «Гірський сад» та Долина «Гірського саду» створені на території, що за генеральним проектом розвитку ботанічного саду (за 1946 та 1955 рр.) була відведена під альпінетум. Генпроект розроблено архітекторами майстерні №2 об'єднання «Київпроект» М.В. Холостенко та В.І. Гопкало. Архітектори задумали створення великого альпінетума на декількох насипних пагорбах [2], на місці історичних земляних Звіринецьких укріплень Нової Печерської фортеці, закладеної у період підготовки війни з Наполеоном (1810-1812 рр.). Згідно проектів 1946 і 1955 років територія запроектованого альпінетуму перевищувала нинішні розміри «Гірського саду» з Долиною та поширювалася у межах усіх навколишніх валів історичної фортеці [2]. Альпінетуми – це система альпійських або скалистих садів. Архітектори запроектували загальний генплан будівництва та озеленення ботанічного саду, але детальне проектування окремих ділянок з розробкою асортименту ро-

слин було доручено групі під керівництвом проф. Л.І. Рубцова, більшість з цих завдань він виконував сам.

Останньою його розробкою став «Гірський сад» з Долиною. Згідно розробкам Л.І. Рубцова, головна роль відведена гірському комплексу, який оточено пагорбами з пологими схилами, що і є Долиною «Гірського саду». Гірська частина займає 0,3 га, Долина «Гірського саду» – 1,2 га. Будівництво експозиції продовжувалося п'ять років з квітня 1970 року до травня 1975 року [1]. Загальна композиція «Гірський сад» та Долина «Гірського саду» вдало вписана між валами насипів – залишків Зверинецької фортеці. З цих валів-насипів, що мають різну висоту, зручно спостерігати за «Гірським садом», який, хоча і створений штучно, має природний вигляд. Експозиція була створена за допомогою механізмів: автокрана та бульдозера [1]. Було використано гранітне каміння з одного з житомирських гранітних кар'єрів. На насипному високому пагорбі було встановлено 256 одиниць гранітного каміння загальною вагою близько 500 тон, вага одного каменя – від 0,5 до 5 тон [1]. Для створення загальної картини «Гірського саду» частина каміння була розставлена композиційно групами у підніжжя та по периметру «Гірського саду», знизу насипів, у квітниках в Долині «Гірського саду». Л.І. Рубцов приділяв розстановці каміння особливо важливе значення. Він порівнював планування та розстановку каміння в експозиціях з мистецтвом, якому треба вчитися у природи [5, с. 108-112].

Особливо живописні угруповання каміння на берегах озер, струмків та вздовж річок можна спостерігати в парку «Софіївка» (на р. Кам'янка), в Корсунь-Шевченківському парку (на р. Рось), в Буцькому каньйоні (на р. Гірський Тікич) на Черкащині. Л.І. Рубцов у своїх книгах писав, що в штучних композиціях кам'янисті комплекси повинні бути розташовані по типу природних. Ліпшим каменем для штучних гірських та альпійських садів Л.І. Рубцов вважав граніт, пісковик або вапняк [5, с. 108-112]. Деякі брили для «Гірського саду» він спеціально відбирав через красиву структуру та форму. Але для створення композиції потрібне каміння лише однієї породи та однакового кольору. Для «Гірського саду» Л.І. Рубцов відібрав сірий граніт. Брили не тільки прикрашають композиції, але також сприяють збереженню вологи та створюють гарні умови для росту альпійських рослин. Не дивлячись на важливе значення каміння в створенні гірського пейзажу, Леонід Іванович вважав, що рослини в штучних композиціях з камінням повинні превалювати і займати 75% площі гірської частини [1]. Особливу увагу він надавав сланким карликовим сортам чагарників та килимам з квітів. На початку, поки висаджені чагарники були малими та ще не досягли своїх дорослих розмірів, велику частину «Гірського саду» займали різнокольорові композиції у вигляді килимів з ґрунтопокривних та подушкоподібних квіткових рослин. Навколо каміння, вдовж кам'яних сходів, зростало ба-

гато квітів. Особливо яскравих плямистих барв «Гірському саду» надавали різнокольорові килими з сортів флоксу шиловидного від білого, рожевого, малинового до фіолетового кольорів, а також жовті, білі, рожеві та малинові квітки деяких видів седумів. Окрім флоксів та седумів, особливо на сонці та в сутінках, увагу привертала білі квітки анемони канадської, анемони дібрової, арабісу, іберійки, барвінку великого та жовті квітки енотери, драби, дюшенії індійської, алісуму скального, алісуму гірського. Доповненням білим та жовтим квітам були фіолетові квітки гадючої цибулі вірменської, чебрецю, обрієти, декількох видів веронік; рожеві квітки гвоздики польової, армерії приморської та голубі квітки дзвоників, льону, барвінку малого, айстри альпійської. Усього, за даними звіту Л.І. Рубцова, за 1973 рік було висаджено 80 видів багаторічників в кількості 2000 штук, 9 видів шпилькових рослин в кількості 287 штук та 9 видів листяних видів деревних рослин в кількості 30 штук. Запропонований список першої черги посадок складав 101 вид трав'янистих багаторічників та 34 таксона деревних рослин, з яких особа увага була відведена кизильникам (10 видів) і ялівцям (8 видів та сортів). Загалом за проектом було запропоновано висадити біля 300 таксонів рослин [1].

На вершині головного пагорба було встановлено дві великі композиції з каміння під назвою «крісло короля» та «крісло королеви». Недалеко від них було створено ще декілька композицій з великих каменів. Ці композиції дуже прикрашають «Гірський сад». Біля них по закінченні будівництва «Гірського саду» декілька років поспіль росли килими з флоксу шиловидного різного кольору в поєднанні з жовтими квітами драби, алісумів гірського та скального. Нижче розташована кущова рослинність з ялівців, мікробіоти перехреснопарної, піраканти, барбарисів, хеномелесу, жимолостей та кизильників, ще нижче – деревна рослинність лісового поясу гір з тисів та тсуги канадської. За більш ніж 40 років створення «Гірського саду» деревні та кущові рослини досягли максимуму свого розвитку, витіснили при цьому трав'янисті рослини [3].

Для підйому на територію гірського комплексу були побудовані кам'яні сходи, а біля вершини влаштовані оглядові майданчики, з яких відкриваються чудові перспективи на частину Печерського району Києва, на Долину «Гірського саду», інші експозиції НБС, пагорби залишків фортеці, Свято-Троїцький (Іонинський) монастир. Експозиційна ділянка «Гірський сад» в оточенні насипних пагорбів передає картину гір за допомогою використання рослинності, рельєфу та каміння [3]. Експозиція цікава в будь-який період року та годину дня, тому що не тільки дуже вдало розташована, але насамперед професійно виконана. З оглядового майданчика особливо чудово спостерігати простір неба зранку до вечора, милуватися заходами сонця.

Рослинність, яка оточує «Гірський сад», також характерна для гірських районів – це куртини ялівцю козацького, сосни гірської, скумпії, різних видів шипшин та ін. Ще недавно на схилах росли популяції свидини південної та свидини криваво-червоної, але вони замінені на ґрунтопокривні троянди та ялівці. По периметру насипів з двох сторін ростуть дерева сакури японської.

Основні рослини в «Гірському саду» були посаджені в часи кураторства проф. Л.І. Рубцова (1974-1980 рр.), потім к.б.н. Н.А. Казанської (1980-2015 рр.), у наш час – під керівництвом к.б.н. О.В. Ключенко. На жаль, останніми роками посадки багаторічників: флоксу шиловидного, іберійки, маків, півників та інших рослин неодноразові пошкоджуються від надмірного навантаження відвідувачами під час численного фотографування на каменях. Як наслідок відбувається зсув ґрунту, затоптування рослин. Щоб зберегти експозицію, неодноразово були здійснені спроби укріплення каміння та створення огорожі ділянки. Поряд з територією «Гірського саду» в наш час створюється ділянка «Альпійський сад», основою якого є альпійські трав'янисті рослини, тоді як основу «Гірського саду» складають кущові рослини.

Таблиця 1

Список деревно-кущових рослин гірської частини «Гірського саду»

№п/п	Назва рослин	№п/п	Назва рослин
1	Барбарис Тунберга (<i>Berberis thunbergii</i> DC.)	33	Садовий жасмин корончастий 'Aurea' (<i>Philadelphus coronarius</i> L. 'Aurea')
2	Барбарис звичайний (<i>Berberis vulgaris</i> L.)	34	Сніжнягідник дрібнолистий 'Hancock' (<i>Symphoricarpos microphyllus</i> Н.В.Кунч. 'Hancock')
3	Барбарис звичайний 'Atropurpurea' (<i>Berberis vulgaris</i> L. 'Atropurpurea')	35	Сосна гірська різн. чагарниковий (<i>Pinus montana</i> var. <i>mugnus</i> Willk.)
4	Барбарис пилчастий (<i>Berberis serratas</i> Koechne.)	36	Спірея широколиста (<i>Spiraea latifolia</i> (Ait.) Borkh.)
5	Бирючина звичайна 'Aurea' (<i>Ligustrum vulgare</i> L. 'Aurea')	37	Спірея японська (<i>Spiraea japonica</i> L.)
6	Бирючина звичайна 'Aurea - nana' (<i>Ligustrum vulgare</i> L. 'Aurea- nana')	38	Спірея японська 'Golden Princess' (<i>Spiraea japonica</i> L. 'Golden Princess')
7	Бруслина Форчуна 'Harieguin' (<i>Euonymus fortunei</i> (Sieb.ex (Mig.) Rehder) 'Harieguin')	39	Спірея японська 'Little Princess' (<i>Spiraea japonica</i> L. 'Little Princess')
8	Бук лісовий 'Roseo-marginata' (<i>Fagus sylvatica</i> L. 'Roseo-marginata')	40	Стефанандра надрізанолиста 'Crispa' (<i>Stephanandra incisa</i> (Thunb.) Zbl. 'Crispa')
9	Бузина чорна 'Albo-variegata' (<i>Sambucus nigra</i> L. 'Albo-variegata')	41	Тсуга канадська (<i>Tsuga canadensis</i> (L.) Carriere)
10	Дієрвіла жимолостева (<i>Diervilla lonicera</i> Mill.)	42	Тис ягідний 'Fastigiata' (<i>Taxus baccata</i> L. 'Fastigiata')
11	Жимолость Ольги (<i>Lonicera olgae</i> Regel & Schmalh.)	43	Тис ягідний 'Erecta' (<i>Taxus baccata</i> 'Erecta'.)

12	Жимолость Стендіша (<i>Lonicera standishii</i> Jacq..)	44	Форзиція проміжна (<i>Forsythia intermedia</i> Zabel.)
13	Жимолость шапковидна (<i>Lonicera pileata</i> Oliv.)	45	Форзиція повисла (<i>Forsythia suspensa</i> (Thunb. Vahl.)
14	Жимолость японська (<i>Lonicera japonica</i> Thunb.)	46	Хеномелес Маулея або айва японська низька (<i>Chaenomeles maulei</i> (Mast.) C.K. Schneid.)
15	Кизильник верболистий 'Repens' (<i>Cotoneaster salicifolius</i> Franch. 'Repens')	47	Хеномелес суперба (гібрид) (<i>Chaenomeles x superba</i> (Trahm.) Rehder.)
16	Кизильник горизонтальний (<i>Cotoneaster horizontalis</i> Decaisne)	48	Хеномелес японський (<i>Chaenomeles japonica</i> Lindl.)
17	Кизильник Даммера (<i>Cotoneaster dammeri</i> C.K.Schneid.)	49	Ялівець віргінський 'Gray Owl' (<i>Juniperus virginiana</i> L 'Gray Owl'),
18	Кизильник Даммера 'Stogholm' (<i>Cotoneaster dammeri</i> C.K.Schneid. 'Stogholm')	50	Ялівець віргінський 'Venusta' (<i>Juniperus virginiana</i> L. 'Venusta')
19	Кизильник круглолистий (<i>Cotoneaster rotundifolius</i> Wall.ex Lindl.)	51	Ялівець горизонтальний (<i>Juniperus horizontalis</i> Moench.)
20	Кизильник малесенький (<i>Cotoneaster perpussillus</i> (C.K.Schneider) Klotz)	52	Ялівець горизонтальний 'Plumosa' (<i>Juniperus horizontalis</i> Moench. 'Plumosa')
21	Кизильник повстистий (<i>Cotoneaster tomentosus</i> (Aiton) Lindl.)	53	Ялівець китайський різн. Саржента (<i>Juniperus chinensis</i> var. <i>Sargentii</i> Henry.)
22	Кизильник примітний (<i>Cotoneaster conspicuus</i> Comber ex Marquand)	54	Ялівець китайський 'Procumbens' (<i>Juniperus chinensis</i> L. 'Procumbens')
23	Кизильник раковиноподібний (<i>Cotoneaster cochleatus</i> (Franchet) Klotz.)	55	Ялівець китайський 'Pfitzeriana Compacta' (<i>Juniperus chinensis</i> L. 'Pfitzeriana Compacta')
24	Кизильник розлогий (<i>Cotoneaster divaricatus</i> Rehd.et Wils.)	56	Ялівець китайський 'Pfitzeriana Prostrata' (<i>Juniperus chinensis</i> L. 'Pfitzeriana Prostrata')
25	Кизильник стиснутий (<i>Cotoneaster adpressus</i> Boiss.)	57	Ялівець козацький 'Arcadia' (<i>Juniperus sabina</i> L 'Arcadia')
26	Кизильник укорінюючий (<i>Cotoneaster radicans</i> (C.K. Schneider) Klotz)	58	Ялівець козацький (<i>Juniperus sabina</i> L. 'Cupressifolia' (<i>Juniperus sabina</i> L 'Cupressifolia')
27	Кизильник чебрецелистий (<i>Cotoneaster thymifolius</i> Baker)	59	Ялівець козацький var. Prostrata (<i>Juniperus sabina</i> L var. <i>Prostrata</i>)
28	Кизильник чорноплідий (<i>Cotoneaster melanocarpus</i> Fisch.et Blytt)	60	Ялівець козацький 'Nana' (<i>Juniperus sabina</i> L 'Nana')
29	Кизильник щільний (<i>Cotoneaster congestus</i> Baker.)	61	Ялівець козацький 'Tamariscifolia' (<i>Juniperus sabina</i> L 'Tamariscifolia')
30	Мікробіота перехреснопарна (<i>Microbiota decussata</i> Kom.)	62	Ялівець козацький 'Variegata' (<i>Juniperus sabina</i> L 'Variegata')
31	Піраканта яскраво-червона (<i>Pyracanta coccinea</i> Roem.)	63	Ялівець лускатий 'Prostrata' (<i>Juniperus squamata</i> Lamb. 'Prostrata')
32	Ракитник волосистий (<i>Cytisus hirsutus</i> L.)		

Згідно проведеної нами інвентаризації було уточнено склад деревних насаджень, що ростуть на ділянці, їх вік, кількість, стан, розміри, репродуктивні можливості, стійкість до умов середовища, декоративні властивості. Ці дані було зведено у таблицю інвентаризації деревних насаджень ділянки «Гірський сад» (гірська частина) у 2016-2019 роках. Місце одержання рослин та дата їх висадки на ділянку були отримані з каталогу ботанічного саду [4] та від к.б.н. Казанської Н.А. Частину рослин було перевизначено. Цю таблицю через великий розмір ми не наводимо у даній статті, але даємо список деревно-кущових рослин (див. табл. 1). У гірській частині «Гірського саду» зафіксовано 63 таксони деревно-кущових рослин (20 таксонів шпилькових, які складаються з 4-х видів, 3-х різновидів і 13 сортів та 43 таксона листяних з 28 видів, 1 гібриду, 14 сортів). Деякі види та сорти вже стали рідкісними. Підраховано баланс території з загальними відомостями про ділянку «Гірський сад» з Долиною «Гірського саду», який включає площі майданчиків, доріжок, газонів, насаджень, квітників та ін. (див. табл. 2), проведено розподіл насаджень за видами, групами діаметрів, віком та якістю стану (див. табл. 3 та 4).

Таблиця 2

Загальні відомості про ділянку «Гірський сад» з Долиною «Гірського саду»

№	Перелік основних показників	Площа, м ²
1	Загальна площа «Гірського саду»	15000
2	Площа «Долини Гірського саду»	10000
3	Площа гірської частини	5000
4	Площа майданчику, доріжок на території гірської частини та доріжок навколо гірської частини	1600
5	Площа майданчику та доріжок на території «Долини Гірського саду»	450
6	Площа газонів та квітників на території «Долини Гірського саду»	9550
7	Площа насаджень, каміння, газонів та квітників на території гірської частини	3400
8	Площа газонів та квітників на території гірської частини	1947,5
9	Площа насаджень та каміння на території гірської частини	1452,5
10	Площа квітників на території гірської частини (багаторічників та літників)	36+13=49
11	Площа квітників на території «Долини Гірського саду» (суміш багаторічників та літників)	81,7
12	Загальна площа квітників на території «Гірського саду»	130,7
13	Загальна площа газонів та квітників на території «Гірського саду»	11497,5
14	Загальна площа газонів на території «Гірського саду»	11366,8
15	Загальна площа доріжок та майданчиків на території «Гірського саду»	2050
16	Площа каміння на території гірської частини	375
17	Площа під насадженнями в гірській частині	1077,5
18	Кількість дерев на території «Гірського саду»	7
19	Кількість кущів та ліан на території «Гірського саду»	137 та в групах
20	Усього таксонів дерев та кущів на території «Гірського саду»	63

З трав'янистих багаторічників в «Гірському саду» розповсюдилися між камінням та створили популяції барвінок великий (*Vinca major* L.) та барвінок малий (*V. minor* L.), цибуля пахуча (*Allium ramosum* L.) та цибуля трибулька (*A. schoenoprasum* L.), скабіоза світла (*Scabiosa lucida* Will.), деревій звичайний (*Achillea millefolium* L.), анемона канадська (*Anemone canadensis* L.).

Таблиця 3

Розподіл насаджень за видами, групами діаметрів, групами віку та якості стану: Деревя

Назва виду та сорту	Групи діаметрів, см	Групи віку			Якісний стан			Усього дерев (одиниць)
		до 15 років	від 16 до 50 років	51 і більше років	добрий	задов.	незадов.	
Тсуга канадська (<i>Tsuga canadensis</i> (L.) Carriere)	18		+		+			5
Ялівець віргінський 'Venusta' (<i>Juniperus virginiana</i> L. 'Venusta')	8		+		+			1
Бук лісовий 'Roseo-marginata' (<i>Fagus sylvatica</i> L. 'Roseo-marginata')	8		+		+			1

Таблиця 4

Розподіл насаджень за групами видів, групами віку та якості стану: Кущі

Назва групи кущів	Кількість видів кущів згідно групи віку				Якісний стан кущів		Усього кущів
	до 5 років	6-10 років	11-20 років	21-50 років	задов.	незадов.	
Група видів кущів, що красиво квітують	2	4	11	6	+		Кущі ростуть по одному, групами та куртинами
Група видів декоративно-листяних кущів	1	4	8	13	+		
Група видів шпилькових кущів	2	1		15	+		

В Долині «Гірського саду», крім злакових рослин, розповсюджені популяції з подорожника ланцетного (*Plantago lanceolata* L.), подорожника великого (*Plantago major* L.), щавлю кислого (*Rumex acetosa* L.), споришу (*Polygonum aviculare* L.), конюшини білої (*Trifolium repens* L.), конюшини лугової (*Trifolium pratense* L.), гикавки сивої (*Berteroa incana* (L.) DC.), люцерни жовтої (*M. falcata* L.), молочаю лозяного (*Euphorbia virgata* Waldst. et Kit.), деревію звичайного (*Achillea millefolium* L.), звіробою звичайного (*Hypericum perforatum* L.), астрагалу шерстистоквіткового (*Astragalus dasyanthus* Pall.), анхузи лікарської (*Anchusa officinalis* L.), синюхи блакитної (*Polemonium caeruleum* L.), шавлії лучної (*Salvia pratensis* L.), розхіднику звичайного (*Glechoma hederacea* L.), скабіози світлої (*Scabiosa lucida* Will.), перстачу прямостоячого (*Potentilla erecta* (L.) Hampe).

Нижні тераси кам'яних масивів, гірські долини та улоговини, на думку професора Л.І. Рубцова, повинні бути засаджені більш крупними багаторічниками та кущами за типом природних [5]. Тому на передньому плані уздовж дороги в куртинах на ділянці Долина «Гірського саду» з декоративних багаторічників ростуть середньорослі квіти: кореопсис великоквітковий (*Coreopsis grandiflora* Hogg ex Sweet), котяча м'ята закавказька (*Nepeta transcaucasica* Grossch.), рутвиця орликолиста (*Thalictrum aquilegifolium* L.), лілійники (*Hemerocallis* L.), півники сибірські (*Iris sibirica* L.), цибуля пахуча (*Allium ramosum* L.), цибуля трибулька (*Allium schoenoprasum* L.), гісоп лікарський (*Hyssopus officinalis* L.), мак східний (*Papaver orientale* L.), проте є також низькі рослини на виходах каміння: роговик Біберштейна (*Cerastium biebersteinii* DC) та ін. Куртини з квітів добре виділяються серед лугового різнобарв'я та плавно переходять у різнотрав'я.

Куратор ділянок к.б.н. О.В. Ключенко застосовує різні засоби для порятунку рослин. Спроби побудови високої міцної огорожі дозволили врятувати декілька рослин, але найбільш дієвим може стати пост охорони з будиночком в час напливу відвідувачів.

Висовки. Нами були проведені наступні роботи: 1. Вивчення архівних та літературних джерел для підготовки історичних відомостей про територію, де нині розташований об'єкт «Гірський сад» з Долиною. Підготовлені додаткові історичні матеріали про створення ділянки, що відноситься до альпійського типу садово-паркового ландшафту, згідно проектних розробок професора Л.І. Рубцова. Висвітлено основні постулати проф. Л.І. Рубцова з розробки альпійських садово-паркових ландшафтів. 2. Проведено натурні обстеження ділянки, здійснено її обміри, складено загальний план ділянки, план розташування насаджень та каміння, проведена інвентаризація деревних та кущових рослин, що ростуть на ділянці в наш час. Складено список рослин гірської частини «Гірського саду» згідно проведеної інвентаризації. Складено загальні відомості про ділянку «Гірський сад». Проведено розподіл насаджень «Гірського саду» за видами, групами діаметрів, групами віку та якості стану. Отриманні результати зведені у таблиці. 3. Визначені дикорослі популяції багаторічних трав'янистих рослин Долини «Гірського саду». 4. Проведено опис декоративних квітникових багаторічників, що ростуть в куртинах на ділянці Долина «Гірського саду». 5. Запропоновано засоби порятунку рослин від антропогенного навантаження. 6. Показано функціональне значення експозиції «Гірський сад», яка виконує декілька важливих функцій: учбово-освітню, експериментальну, наукову, пізнавальну та декоративну.

Література

1. Докладная записка Л.И. Рубцова директору ЦРБС А.М. Гродзинскому об окончании строительства «Горного сада» в 1974 г. Музей історії ботанічного саду.

2. Загальний план ботанічного саду 1955 р. Центральний науковий архів Національної Академії Наук України, 1955 рік, оп. 5, спр. № 28, всього арк. 26.

3. Казанська Н.А., Клименко А.В. Історія створення ділянки «Гірський сад» в національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України в місті Києві // Внесок натуралістів-аматорів у вивчення біологічного різноманіття: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Людвіга Вагнера (14-16 травня 2015 року, Берегово, Україна). Ужгород, 2015. С. 327-332.

4. Каталог растений ботанического сада им. Н.Н.Гришко / Под ред. Кохно Н.А. К.: Наук. думка, 1997. 436 с.

5. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков. М.: Стройиздат, 1964. 235 с.

Summary

Klimenko A.V., Kluenko O.V. «Mountain Garden» Exposition in M.M. Gryshko National Botanical Garden as an Example of an Alpine Garden-Park Landscape.

“Mountain Garden” with a Valley Exposition is one of the most important areas of M.M. Gryshko National Botanical Garden of National Academy of Sciences of Ukraine. Creation history of the area has been clarified in the article as well as its development and current condition. Wood-en plants assortment according to the latest compartment description has been cited. “Mountain Garden” exposition area is classified as an alpine garden-park landscape. The concept of a garden-park landscape itself has been first introduced by a famous landscape architect, Professor L.I. Rubtsov. Alpine landscape is one of the six types of garden-park landscapes he proposed. “Mountain Garden” with a Valley Exposition area has been built according to L.I. Rubtsov’s project with his personal partaking. Alpine hills and compositions with stones as decorative design elements found their place in modern square and park landscape gardening as well as on educational institution territories and in private homesteads. Still those are but tiny fragments of giant scientific expositions of “Mountain” and “Alpine” gardens, mostly situated in botanical gardens, arboretums and historical homesteads. Good examples can be seen in: O.V. Fomin Botanical Garden (Kyiv), M.M. Gryshko NBG (Kyiv), MSU (Moscow), Tromso Arctic-Alpine Botanic Garden (Northern Norway). They have informative and scientific value first, decorative value second. Not all “Mountain Gardens” and “Alpine Gardens” are open to visitors, some are situated strictly in closed scientific areas, for example a vast alpine plants exposition in O.V. Fomin Botanical Garden is off limits to visiting and only meant for scientific and educational work. “Mountain Garden” with a Valley Exposition in M.M. Gryshko NBG is open to visitors and serves multiple functions: educational, experimental, scientific, informative and decorative.

Key words: *assortment, mountain plants, alpine landscape, compartment description.*